

Eğitim Fakültesi Dergisi

<http://kutuphane.uludag.edu.tr/Univder/uufader.htm>

Tilki İle Yılan Metninin Göstergebilimsel Çözümlemesi

Nurhayat ATAN

*Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi
nurhayat@uludag.edu.tr*

Özet. Bu çalışmada, masal türlerinden hayvan masallarına örnek oluşturan “Tilki ile Yılan” adlı metnin dilsel içeriği, göstergebilimsel okuma yöntemiyle söylemsel, anlatısal ve mantıksal-anlamsal düzeylerde çözümlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Göstergebilimsel Çözümleme, hayvan masalları, söylemsel, anlatısal ve mantıksal-anlamsal çözümleme.

Résumé. Dans ce travail, le contenu linguistique du texte intitulé “Le Renard et le Serpent”, qui représente un bon exemplaire pour les Fables, a été analysé par une approche sémiotique au niveau discursif, narratif, et logique-sémantique.

Mots-clés: Analyse sémiotique, fables, analyse discursive, narrative et logique-sémantique.

Giriş

Bu çalışmanın amacı, “Tilki ile Yılan” adlı metni göstergebilimsel çözümleme (okuma) açısından incelemektir. Çalışma metni Pertev Naili Boratav’ın 1 Tekerleme – 48 Masal – 19 Karatepeli Hikâyesi ve Türk Masalı Üzerine Bir İnceleme’den oluşan “Az Gittik Uz Gittik” başlıklı kitabının 48

Masal bölümünden seçilmiştir. Kitabın 1. Baskısı 1969 yılında Adam Yayınları tarafından yapılmış olup, 1992 ve 1997 yıllarında aynı kitap 1. ve 2. Basım olarak Adam Yayınları tarafından yeniden basılmıştır. İnceleme nesnesi olarak seçilen metin, yazınsal türler arasından hayvan masallarına (Fabl) örnek oluşturmakta ve inceleme bu tür açısından ele alınmaktadır. Uygulamada dilbilimin yazınsal ürünlerdeki dil kullanım yöntemlerinden yapısal dilbilim yaklaşımı kullanılarak, metnin içeriği söylemsel, anlatsal ve mantıksal-anlamsal düzeylerde göstergebilimsel çözümleme¹ (okuma) yöntemiyle gerçekleştirilmektedir.

TİLKİ İLE YILAN

Vaktiyle bir Tilki ile bir Yılan arkadaş olmuşlar. Bir gün yolda bunlar giderken bir çaya rasgeliyorlar. Tilki çaydan geçmek için suya giriyor. Yılan kalıyor kıyıda. Diyor ki:

“Tilki kardeş! Sen başını aldın gidiyorsun, ben derenin bu tarafında kalakaldım. Beni de götürsene. Ben senin boynuna sarılırim, öte yakaya geçer, beraber yolumuza gideriz.”

“Olur, diyor Tilki. Dönüp geliyor, Yılanı boynuna doluyor, suya dalıyor.

Tam çayın ortasına geldikleri zaman Yılan başlıyor Tilkinin boynunu sıkmaya.

“Kardeş! diyor Tilki. Korkudan olacak, fazla sıktın boynumu. Biraz gevşet, öleceğim”. Yılan aldırıyor. Bu sefer Tilki:

“Boynunu uzat, diyor. Boynunun altındaki kırmızı yerden bir öpeyim”. Yılan uzatıyor boynunu.

“Ha biraz uzat... Biraz daha uzat... Biraz daha uzat...” Tam Yılanın kafası ağız hizasına erişince, Tilki dişlerini bir batırıyor, Yılanın canı çıkıyor. Tilki de nefes alıyor. Karşı yakaya geçiriyor ölü yılanı. Karaya çıkınca dümdüz uzatıyor.

“Anasını bellediğimin arkadaşı, diyor. Eğer sen şöyle dosdoğru arkadaşlık yapsaydın, dipdiri bu yakaya geçerdin. Eğri büğrü arkadaşlığın sonu işte böyle olur”.

Koyuyor orda ölü Yılanı, çekip gidiyor.

¹ Göstergebilimsel Çözümleme konusunda ayrıntılı bilgi için Bkz. Rifat, M. (1993, 1996). **Homo Semioticus**, YKY, İstanbul; Rifat, M. (1998). **XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları, 1. Tarihçe ve Eleştirel Düşünceler**, YKY, İstanbul.

1. Genel Gözlemler

İncelediğimiz metin masal türlerinden hayvan masallarına bir örnek oluşturmaktadır. İnsanoğlu, varoluşundan bu yana düşler kurmuş, bu düşlerden yola çıkarak masallar üretmiş ve masalların dünyasında yaşayagelmıştır. Masallar üzerinde çalışanlar onu şöyle tanımlıyorlar: Masal düzyazı anlatımıyla oluşturulan, tümüyle düş gücünün ürünü, gerçeğe ilgisi bulunmayan, sunduğu evreni inandırıcı kılma yolunda bir kaygı taşımayan kısa bir anlatıdır (Özdemir, 1994:315).

Ancak masallar bütünüyle düş gücünün ürünü olmasına karşın, hepsinde olağanüstü şeyler anlatılmaz. Bu nedenle masalları salt olağanüstü olay ve olguların anlatıldığı yazın türü diye değerlendirmek, bütün masalların doğasıyla bağdaşmaz. Masalların bir kısmında anlatılanların olağanüstü olmayan yönler içerdiği, yer yer gerçeğe uygunluk gösterdiği görülebilir. Ne var ki bu, onların gerçek yaşama uygunluğu anlamında düşünülmemelidir. Kendisi bir düş ürünü olduğu gibi, okuyucuda ya da dinleyicide de düşsel bir evrenin taşıyıcısı olduğu gerçeğini değiştirmez. Masal türünü, öyküden, destan ve söylencelerden (efsanelerden) ayıran yönü de buradan gelir.

“Tilki ile Yılan” masalı da anlatım özellikleri açısından düşsel bir ürün olmasının ötesinde, gerçek yaşama gönderimleriyle de incelenmeye değerdir. Metinde kahramanlardan Tilki ile Yılan’ın birtakım özellikleriyle insancıllaştırıldığını, insan kimliğine büründüğünü görmekteyiz:

“Vaktiyle bir Tilki ile bir Yılan arkadaş olmuşlar”.

“Arkadaş olmak” eylemi insanların dünyasına özgü bir özellik olup, hayvanlar dünyasında iki hayvanın arkadaş olması, ancak olağanüstünün insancıllaştırılması olarak düşünülebilir.

Metnin bütünü içerisinde izlenince oluşturan “arkadaşlık” kavramı hemen her bölümde yinelenmektedir: Metinde “arkadaş” sözcüğü dört kez, “kardeş” sözcüğü de buna eşgüdümlü olarak iki kez kullanılmıştır. “Kardeş” sözcüğü Tilki ile Yılan’ın dostluklarının bir göstergesi olarak birbirlerine seslenme biçimi olarak düşünüldüğünde, “arkadaşlık” kavramı en sık yinelenen ve bu doğrultuda metnin ana izleğini oluşturan kavram olarak nitelendirilebilir.

1. arkadaş - dış öyküsel anlatıcı
2. kardeş - seslenme biçimi – sen/ben
3. kardeş – seslenme biçimi – sen/ben
4. arkadaş – seslenme biçimi – sen/ben
arkadaş – seslenme biçimi – sen/ben

arkadaş – seslenme biçimi – sen/ben

“Tilki ile Yılan” masalında insanların dünyasına özgü diğer nitelikleri de görmek olasıdır: Tilki ile Yılan insanların dilinden konuşmakta, iyi/ kötü; kurnaz/aptal; dost/düşman gibi insansı özellikleri taşımakta ve bunun yanısıra insanların dünyasındaki hukuksal, ahlaki ve duygusal kurallara da sahip çıkmaktadırlar:

“Anasını bellediğimin arkadaşı, diyor. Eğer sen şöyle dosdoğru arkadaşlık yapsaydın, dipdiri bu yakaya geçerdin. Eğri büğrü arkadaşlığın sonu işte böyle olur”.

2. Anlatının Biçemi

Masallar genellikle anlatı (récit) niteliği taşırlar. İncelediğimiz metnin bir anlatı olduğunu –miş’li geçmiş zaman kullanımından, “vaktiyle” “bir gün” gibi belirsiz zaman zarflarının kullanımıyla olayların belirsiz bir geçmiş zamana yerleştirilmesinden ve üçüncü tekil/çoğul kişi adlı kullanımından anlıyoruz.

“Vaktiyle bir Tilki ile bir Yılan arkadaş olmuşlar. Bir gün yolda bunlar giderken.....”

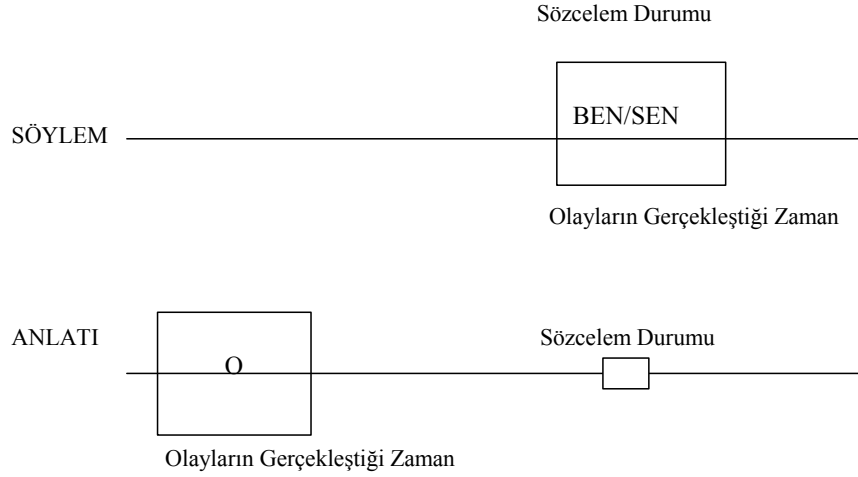
Ancak daha sonraki satırlarda olayların anlatıcı (narrateur) tarafından sanki şu an yaşanıyor gibi şimdiki zamanda anlatıldığını görüyoruz. Anlatıcının şimdiki zaman kipini kullanıp olayları şimdiki zaman ekseninde anlatması, tıpkı söylemde (discours) olduğu gibi şimdiki zaman kipinin yanı sıra, -di’li geçmiş zaman, gelecek zaman ve geniş zaman kipliklerini de kullanmasını beraberinde getirmiştir. Anlatıcı, incelenen metin türü bir masal olduğu için, böylesi bir özgür anlatım yapma olanağına sahiptir.

“Aynı metin bazen anlatı, bazen de söylem sistemine ait olan sözceleri birarada bulundurabilir. Sözcelem durumuna gönderimde bulunan tüm belirtileri (izleri) tamamıyla ortadan kaldıran anlatı metinlerine az rastlanır. Er ya da geç sözcelem öznesi (auteur) kendini hissettirir ve sonuçta isteyerek veya istemeyerek (bilinçli veya bilinçsiz) öznelliğini ortaya koymak için metnin yüzeyinde beliriverir. Belki de amacı okuyucuyu çekmektir? Söylem anlatıya doğru kayar ya da gizli olarak sözcelem eyleminin izlerini taşısa bile anlatı ortaya çıkarılır”. (Eziler Kıran, (Çev.),1993:25).

İncelediğimiz metinde anlatı ve söylem öğelerinin her ikisini de birarada görmekteyiz. Bu anlamda bu iki dizge birbirine karışmıştır.

“Bu tür metinlerde hem yazarın (auteur) sesinin duyulduğu izlenimi edinilir, hem de uzak geçmişle kurgusal ortama girilerek, şimdiki zamanın öğelerinden kopulmuş olunur”. (Eziler Kıran, (Çev.)1993: 31).

Bu durumda olaylar –miş’li geçmiş zaman kipiyle anlatılabildiği gibi, kimi kez de incelenen metinde görüldüğü üzere bu kipin yerine anlatısal şimdiki zaman kullanılabilir. Masalda anlatısal şimdiki zaman kipliği kullanılmıştır. Şimdiki zaman kipliği, sözcelem durumundaki Ben, Şimdi, Burada’ya göre kurgusal uzak geçmişteki olayları anlatan ve uzak geçmişin yerine kullanılan bir kipliktir.

Anlatıcı olayları dıştan gözlemleyen kişi özelliğine bürünmüştür. Bu durumda sadece olayları dışarıdan gözlemlediği biçimde betimleyerek aktarmakla yetinir. Bu tip, dışöyküsel anlatıcı tanık (témoin) rolünü oynamaktadır. Olaylara hiç karışmaz, sadece gözlemledikleriyle yetinmekte ve gördüklerini anlatmaktadır. Anlatıcı kahramandan daha az şey bilir.

Anlatıcı < Kahraman

Bu tip kurgu **Dış Odaklı Anlatı** olarak adlandırılmaktadır.

3. Metnin Göstergibilimsel Çözümlemesi

3.1. Söylem Çözümlemesi

Herhangi bir anlatının olabildiğince ayrıntılı bir çözümlemesini yapabilmek için, gerçekleştirilecek ilk işlemin onu daha küçük birimlere bölmek, bir

başka deyişle, birtakım kesitlere ayırmak olduğu söylenebilir. Ünlü Maupassant'ında Greimas (1976) böyle yapar: Örneğin, biçim düzleminde “ama”, “oysa”, “bu arada” gibi, oluntuların gelişiminde bir ayrışım, bir kopma, ya da yön değişimi belirten bağlaçlardan yararlanarak, içerik düzleminde, uzamsal (burası/orası); süremsel (önce/sonra); kişisel ya da eyleysel (ben/o); duyumsal (esenlik/esensizlik) ayrışmalarını göz önüne alarak Maupassant'ın “Deux Amis” sini on iki bölüme ayırır (Yücel, 1998:158).

İnceleyeceğimiz metni de benzer ölçütler kullanarak birtakım alt bölümlere ya da kesitlere ayırabiliriz. Örneğin “Tilki ile Yılan” masalının çıkış noktasını oluşturan,

“Vaktiyle bir Tilki ile bir Yılan arkadaş olmuşlar. Bir gün yolda bunlar giderken bir çaya rasgeliyorlar...” kesitini metnin ilk kesiti olarak değerlendirebiliriz. Görüldüğü gibi bu kesitte okur ya da dinleyici için sürem düzleminde dönem, yıl, mevsim, ay, gün konusunda en ufak bir bilgi verilmemiştir. “Vaktiyle” sözü zaman boyutunda herhangi bir ipucu vermez. Ne zaman? Ancak “olmuşlar” eylemi olayı belirsiz de olsa bir “geçmiş”e yerleştirir. “Bir gün” sözü de yine zaman konusunda bize herhangi bir ipucu vermezken, biz de bunun uzak geçmişte herhangi bir gün olduğu izlemine yaratır. Yine de günün hangi saatinde, sabah mı akşam mı bilemeyiz. “Vaktiyle” ve “bir gün” gibi zaman ifadelerinin dışında metnin tamamında başka zaman ifadesi kullanılmamıştır.

Öte yandan “Tilki ile Yılan” sözcükleri metindeki kahramanların (personnages) varlığını baştan bildirir. O halde bu metinde iki tane kahramanın varlığından söz edilebilir:

1. Kahraman = Tilki
2. Kahraman = Yılan

Bu metinde Tilki önemli olayları gerçekleştirdiği için baş kahraman, Yılan ise ikincil bir rol üstlenen ve Tilkiden daha güçsüz olan yardımcı kahraman rolünde görülmektedir. Tilki, genellikle hayvan masallarında kurnazlığı, Yılan ise daha çok düşmanlığı simgeleyen varlık olarak çıkar karşımıza. Bu metinde hayvanlar ahlâki bir ders verme amacı güdüldüğü için, her ikisi de insanlar gibi konuşabilmekte, insanlara özgü hukuksal, ahlaki ve duygusal değer yargılarını taşımaktadırlar. Ayrıca Tilki ve Yılan metinde karada yaşayan hayvanlar olarak görülmektedir. Yılanın kara yılanı özelliklerine sahip olduğunu suda yüzememesinden anlıyoruz.

Kahramanlar uzam boyutunda birinci bölümde “yolda” yürümektedirler ve arkadaşlırlar. “Yol” hakkında da metinde herhangi bir ipucuna rastlamıyoruz. Nasıl bir yol? Uzun mu, kısa mı, dar mı, geniş mi? bilmiyoruz.

Herhangi bir yol. Ayrıca bu kahramanların nereye gittikleri de belirtilmemiş. Dolayısıyla okuyucu ya da dinleyici uzam ve zaman boyutunda çok az ipucuyla yetinmek zorunda. Kişilerin, uzamın ve zamanın betimlendiği anlatının bu giriş kısmının hemen ardından anlatı izlemine geçildiğini görmekteyiz. “Bu izlem de Propp’un² her anlatının çıkış noktasını oluşturduğunu söylediği bir “eksiklik” le başlar, dolayısıyla eksikliğin giderilmesine yönelir” (Yücel, 1998:158).

Tilki ile Yılan masalında da olayın başlangıcını oluşturan bu eksiklik “yol” uzamının “çay”a dönüşümüyle belirlemekte ve metnin ikinci kesitini oluşturmaktadır.

“Tilki çaydan geçmek için suya giriyor. Yılan kalıyor kıyıda.

Diyor: “Tilki kardeş! Sen başını aldın gidiyorsun, ben derenin bu tarafında kalakaldım. Beni de götürsene. Ben senin boynuna sarılırım, öte yakaya geçer, beraber yolumuza gideriz”.

“Olur”. Diyor Tilki. Dönüp geliyor, Yılanı boynuna doluyor, suya dalıyor”.

“Yol/ Kara” Tilki ve Yılan için herhagi bir engel veya güçlük oluşturmadığı için her ikisi için de “Tümlük” belirtirken, “Çay/Su” Yılan için aşılması olanaksız bir engel yani “Eksiklik” olarak çıkar karşımıza.. “Çay”ın Tilki için bir engel oluşturmaması onun açısından “Esenlikli” bir durum sayılabilecekken, aynı durum Yılan açısından “Esenliksizlik” olarak ortaya çıkmaktadır. Tilki için de “Çay” yaşamsal tehlike oluşturduğu için “Esenliksizlik” olarak değerlendirilebilir. Birinci ve ikinci kesitteki ayrılıkları şu biçimde gösterebiliriz;

Burası	Yol	Tümlük	Yeteneklilik	Esenlik	Arkadaşlık
Orası	Çay	Eksiklik	Yeteneksizlik	Esenliksizlik	Düşmanlık

Olayın gerçekleştiği ve dönüşümlerin yaşandığı uzam olan çayın ortası, metnin üçüncü kesitini oluşturmaktadır;

Tam çayın ortasına geldikleri zaman Yılan başlıyor Tilkinin boynunu sıkmaya.

² Ayrıntılı bilgi için bkz.Propp, V. (1970) **Morphologie du conte**. Seuil yay., Paris (çev. M. Rifat, S. Rifat. **Masalın Biçimbilimi**. BFS yay., İstanbul, 1985).

“Kardeş! diyor Tilki. Korkudan olacak, fazla sıktın boynumu. Biraz gevşet, öleceğim”. Yılan aldırıyor. Bu sefer Tilki:

“Boynunu uzat, diyor. Boynunun altındaki kırmızı yerden bir öpeyim”. Yılan uzatıyor boynunu.

“Ha biraz uzat...Biraz daha uzat... Biraz daha uzat...” Tam Yılanın kafası ağzı hizasına erişince, tilki dişlerini bir batırveriyor, Yılanın canı çıkıyor. Tilki de nefes alıyor.

Bu kesitte Tilkinin kurnazlığı ve Yılanın düşmanlığı ön plana çıkar. Tilki Yılanın boynunu sıkmasını kendisi için bir tehdit unsuru olarak gördüğü için kendi izlencesini yaratır ve Yılanın ona ve arkadaşlıklarına ihanetini onu öldürerek cezalandırma yoluyla verir. Burada arkadaşlığın düşmanlığa dönüşümü açıkça görülmektedir.

Diğer yandan Tilkinin Yılanı öldürmesiyle Yılan için yaşamdan ölüme geçiş söz konusudur. Yılan karada canlıyken, çayın ortasında Tilkinin onu öldürmesiyle cansız hale gelmiştir. Bu da Yılanın yaşadığı bir dönüşümdür.

Süremsel boyutta kıyıda çayın ortasına kadar –metin yüzeyinde belirsiz de olsa- okuyucu veya dinleyici açısından tahmini belirli bir süre geçmiştir. Bu anlamda sürem boyutunda bir ilerleme, bir değişim söz konusudur.

Metnin dördüncü ve son kesitinde uzam açısından sudan karaya (çayın öbür yakası) geçişle bir dönüşüm yaşanmaktadır. Bu kesit olayın sonlandığı kesittir. Bu kesitte Tilkinin ölü Yılanı söylediği sözler aslında olası okuyucuya verilmek istenen ahlâki ders niteliği taşımaktadır.

“Karşı kıyıya geçiriyor ölü Yılanı. Karaya çıkınca dümdüz uzatıyor.

“Anasını bellediğimin arkadaş,ı diyor. Eğer sen şöyle dosdoğru arkadaşlık yapsaydın, dipdiri bu yakaya geçerdin. Eğri büğrü arkadaşlığın sonu işte böyle olur”.

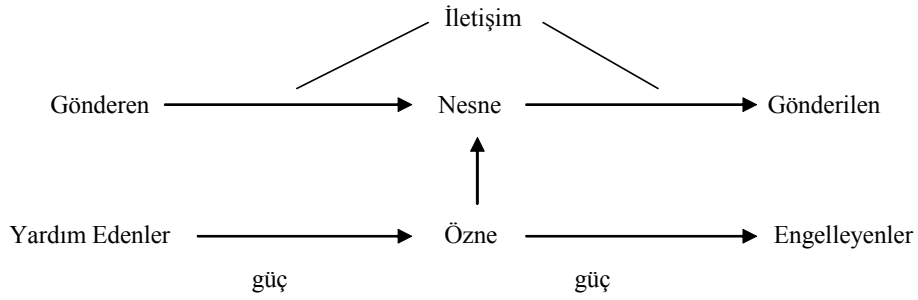
Koyuyor orda ölü yılanı, çekip gidiyor”.

Çalışmamızın giriş kısmında Fabl’lardan söz etmiştik. Fabl’ların özelliği, verilmek istenen dersin Fabl’ın ya başında ya da sonunda ortaya konulmasıdır. Tilkinin son sözleri Fabl’ın vurgulamak istediği ahlâki dersi göstermektedir bize. Bundan önceki kesitler ise Fabl’ın öyküsünü. Bu bölümlerde simgesel bir anlatım vardır. Verilmek istenen ders de eylem içinde verilmekte ve böylece eğitsel öğeyle dramatik öğe iç içelik göstermektedir.

3.2. Anlatı Çözümlemesi

Metin çözümlemesinin bu aşamasında durumu eyleyenler düzleminde ele alıp inceleyeceğiz. Eyleyenler modelimizi oluştururken de Tilkinin bakış açısından değerlendirme yapacağız. Eyleyenler modeli Özne tarafından amaçlanan isteğe yönelik olup, Gönderen ile Gönderilen arasındaki iletişimin Nesnesi olarak görülür. Greimas kahramanı ne olduğu değil, ne yaptığına göre kabul eder. Bu model ikiye iki olarak altı eyleyeni birbirine bağlar.

1. İsteyim eksenini üzerine oluşturulmuş Özne-Nesne eyleyen ulamı,
2. İletişim eksenini üzerine oluşturulmuş Gönderen-Gönderilen ulamı,
3. Güç eksenini üzerine oluşturulmuş Yardım Edenler-Engelleyenler eyleyen ulamı

3.2.1. Özne/Nesne

Özellikle kavramlara dikkat etmek gerekir. Burada adı geçen özne ve nesne terimleri dilbilgisel değildir. Özne genellikle önemli olaylara katılan eyleyendir. Nesne ise bu kahramanın elde etmeyi istediği şey ya da amacıdır.

Bu örnekçeyi metnimize uyarlayacak olursak, önemli olayları gerçekleştiren kahraman olarak Tilkiyi görürüz. Şu halde metnin ikinci kesitinde Tilki Özne, amacı, Yılanı çayın öbür tarafına geçirmek (Nesne) olarak düşünülebilir. Ancak üçüncü kesitte çayın tam ortasında Tilkinin amacı halen sürerken (Nesne 1), Yılanın boynunu sıkmasıyla bu amacı değişmiş ve karşıt bir izlenim oluşturarak ikinci bir amaç (Nesne 2) edinmiştir. Bu da kendi yaşamını kurtarıp, sağ salım karşı kıyıya geçmek olmuştur.

Metnin dördüncü kesitinde, Tilki (Özne) ölü yılanı ve böylelikle olası okuyucuya bir ahlak dersi verme amacını (Nesne) gütmektedir.

3.2.2. Gönderen/Gönderilen

Bir kurguda Gönderen ve Gönderilenin bulunması veya bulunmaması sözkonusu olabilir. Gönderen özneyi bir eylemi yapmaya iten kişidir. Bir kurguda Gönderen ile Gönderilen aynı kişi olabildiği gibi Gönderen hiçbir görevlendirme olmadan bu rolü kendiliğinden üstlenen Özne de olabilir.

“Eğer Gönderen Özne kadar güçlüyse ya da ondan daha az güçlüyse bu durumda Özne kendi istediği şeyi yapacaktır. Böylesi bir durumda Gönderen’in isteğinden ya da Özne’nin zorunluluğundan bahsetmek olanaksızdır, sadece Özne’nin isteği söz konusudur (G=Ö)”. (Eziler Kıran,, (Çev.) 1993: 62).

Öyleyse “Tilki ile Yılan” masalında Tilkinin bakış açısından hareketle, metnin birinci kesitinde Özne 1 ve Özne 2, metnin ikinci kesitinde Gönderen Tilki olarak karşımıza çıkar (G=Ö). Çünkü güç olarak Yılanın gücünün Tilkiden daha fazla olmadığını, bu anlamda ona bir yaptırım uygulayamadığını görüyoruz. Aralarındaki anlaşma Tilkinin Yılanın ondan isteğini kendi isteğiyle kabullenmesi biçiminde oluşmuştur. Tilkiye (Özne) bu yaptırımı ancak arkadaşlık duygusu uygulamış olabilir.

Gönderilen ise genellikle anlatının sonunda yer alır. Özneyi cezalandırır ya da ödüllendirir. Gönderilen özneyi tanıyabilir, ödüllendirebilir, cezalandırabilir ya da kendisine yapılan hizmeti bilmeyebilir. Bu durumda anlatıda yer almaz. Bazen de Gönderen ile Gönderilen aynı eyleyen olabilir.

Metnimizin ikinci kesitinde Tilki Gönderen konumundadır. Tilki Yılanı çayın karşı tarafına geçirmeyi amaç edinmiştir (Nesne). Bu eylemi kendi isteğiyle gerçekleştirmek istediği için de yaptırımı kendisine ait olacaktır. Nitekim, çayın ortasında Yılanın kendine ihanetini cezalandıran ve böylelikle kendisini ödüllendiren Tilkinin kendisidir. O halde Tilki aynı zamanda Gönderilen olarak kabul edilebilir.

Metnin dördüncü kesitinde Tilki (özne) iletisini (ahlâk dersi) ölü yılan aracılığıyla olası okuyucuya Gönderen konumundadır. Burada olası okuyucu bu iletiyi değerlendirecek olan Gönderilen konumundadır diyebiliriz.

3.2.3. Yardım Edenler/Engelleyenler

Bir anlatıda Özneye yardımcı bir Yardım Eden ve onun amacını gerçekleştirmesine engel olmaya çalışan, Engelleyenler eyleyenleri olabilir. Bunlardan ilki, Özneye güç vermesine karşın, ikincisi bu gücü indirgemeye ya da ona engel olmaya çalışır. Her anlatıda aynı tip eyleyenlere rastlanmayabilir. Bazı anlatılarda bunlardan biri ya da diğeri görülebilir,

ya da her ikisi de görülmez. Yardım eden veya engel olanlar her zaman kişiler olmayabilir. Bunlar insan olmayan, canlı olmayan eyleyenler de olabilir: Bir bilgi, bir miktar para, bir köprü, bir hastalık ya da savaş da bu eyleyenlerden birini oluşturabilir (Eziler Kıran, (Çev.), 1993).

“Tilki ile Yılan” masalında engelleyici eyleyen “su”, Tilkiye yardım eden eyleyen ise “yüzme yetisi” olarak düşünülebilir. Ayrıca “yılanın korkusu” ve bu nedenle “Tilkinin boynunu sıkması” Tilki açısından Engelleyici unsurlar olarak görülmektedir. Ayrıca bu kesitte “Tilkinin kurnazlığı” ve “zekası” da çayın öbür tarafına geçebilmesinde Özneye Yardım Eden Eyleyenler olarak görülmektedir.

Metnin dördüncü kesitinde Tilkiye amacını gerçekleştirmede yardım eden eyleyenler “Yılanın ölümü” ve “Tilkinin bilgisi” dir denilebilir. Bu kesitte Tilkiyi engelleyen bir eyleyen görülmemektedir.

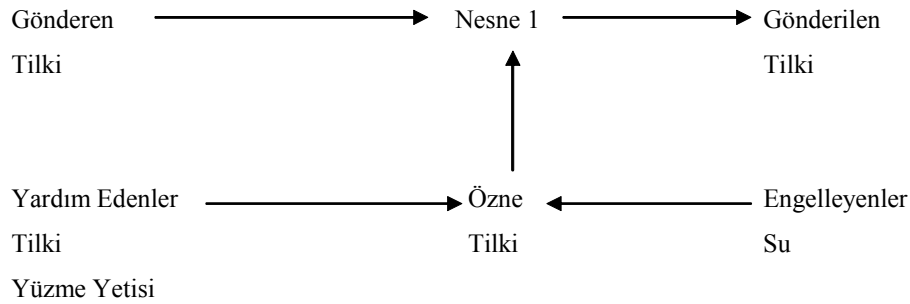
Tüm bu çözümlerimizi Eyleyenler Şemasında gösterirken Söylem Çözümlemesinde yaptığımız kesitleri esas olarak alıp, oradaki bölümlerle doğrultusunda şemalarımızı oluşturacağız. Bu kesitlerden giriş bölümünü anlatı izlencesi olarak başlangıç olarak düşündüğümüz için Eyleyenler Şemamızda göstermeyeceğiz. Bu durumda metnin ikinci, üçüncü ve dördüncü kesitlerini Anlatı İzlemleri açısından değerlendirip şemalarımızı oluşturacağız.

3.2.4. Eyleyenler Şeması (Tilki Açısından)

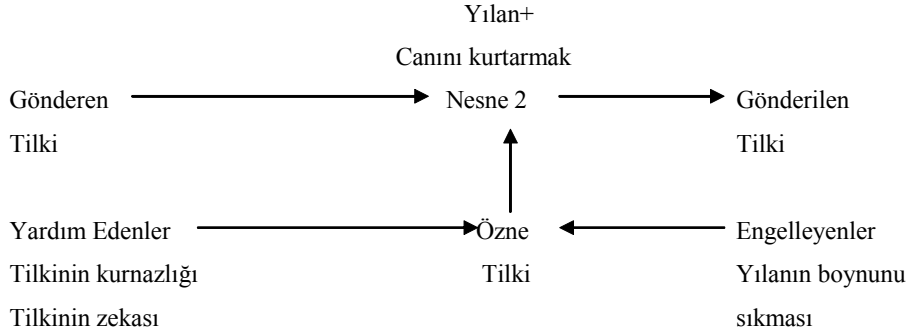
II. KESİT

Yılan +

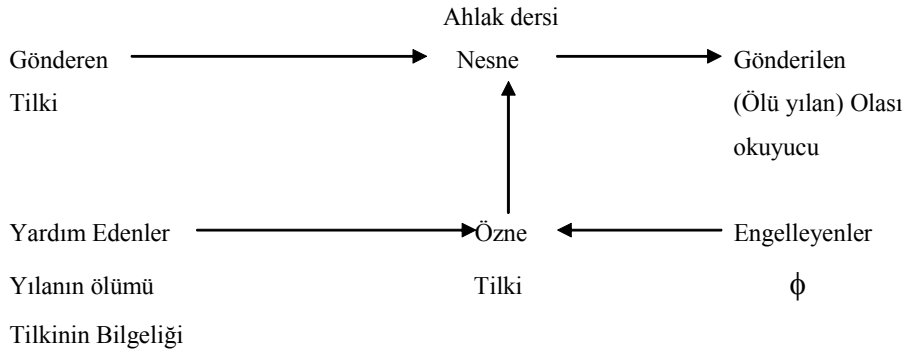
Yılanı karşı kıyıya geçirmek

III. KESİT

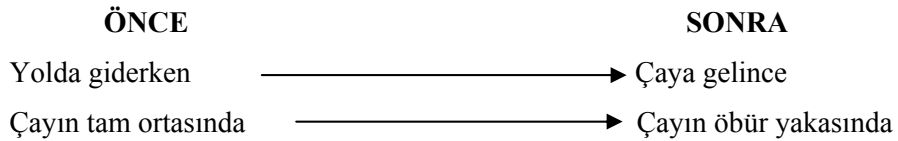

IV. KESİT

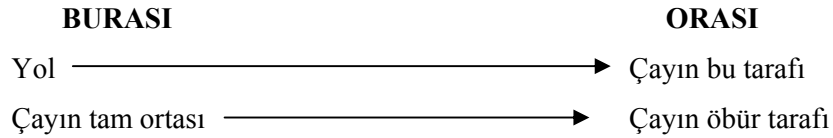

3.2.5. Durum Gösterenleri

3.2.5.1. Zaman Düzleminde Durum Gösterenleri

3.2.5.2. Uzam Düzleminde Durum Gösterenleri

3.2.5.3. Eyleyenler Düzleminde Durum Gösterenleri

“Tilki ile Yılan” metninde iki eyleyen bulunmaktadır: Tilki ve Yılan. Bu iki eyleyen uzam ve zaman boyutundaki değişimlere bağlı olarak durumsal değişiklikler gösterirler. Şimdi onlarda bu değişkenlere bağlı olarak görülen değişiklikleri saptayalım:

3.2.5.3.1. Tilki ve Yılan’ın yolda giderken buldukları durum (I. Kesit)

Başlangıçta aralarında benzerlik var.

<u>Tilki</u>	<u>Yılan</u>
+güç	+güç
+arkadaşlık	+arkadaşlık
+beraberlik	+beraberlik
+esenlik	+esenlik
+tümlük	+tümlük
+yeteneklilik	+yeteneklilik
-korku	-korku
+yaşam	+yaşam

3.2.5.3.2. Eyleyenlerin çaya geldikleri zamanki durumları. (II. Kesit)

Aralarındaki benzemezlik /su/ karşısında ortaya çıkıyor.

<u>Tilki</u>	<u>Yılan</u>
+güç	-güç
+arkadaşlık	+arkadaşlık
+beraberlik	+beraberlik
+esenlik	-esenlik
+tümlük	-tümlük
+yeteneklilik	-yeteneklilik
-korku	+korku
+yaşam	+yaşam

Çayın kıyısında Yılanın durumundan kaynaklanan eksiklikler Yılanı Tilkidenden kendisini çayın karşı kıyısına geçirmesini istemek zorunda bırakır. Yukarıdaki uzamsal ve zamansal değişimlere bağlı olarak ortaya çıkan eyleyenlerin durumundaki değerlendirmeler göz önüne alındığında, Yılanın uğradığı durumsal değişimler apaçık görülmektedir. Oysa bu değişime Tilkinin durumunda rastlanmamaktadır. Anlatı izlencesinin çıkış noktasını oluşturan bu eksiklik Yılanın içinde bulunduğu durumdan kaynaklanmaktadır.

3.2.5.3.3. Eyleyenlerin tam çayın ortasındaki durumları (III. Kesit)

<u>Tilki</u>	<u>Yılan</u>
+güç	±güç
±arkadaşlık	-arkadaşlık
±beraberlik	-beraberlik
-esenlik	-esenlik
+tümlük	-tümlük
±yeteneklilik	-yeteneklilik
+korku	+korku
+yaşam	-yaşam

3.2.5.3.4. Eyleyenlerin çayın karşı yakasına geçtikleri zamanki durumları. (IV. Kesit) Sonuç Durumu

<u>Tilki</u>	<u>Yılan</u>
+güç	±güç
±arkadaşlık	-arkadaşlık
±beraberlik	-beraberlik
-esenlik	-esenlik
+tümlük	-tümlük
±yeteneklilik	-yeteneklilik
+korku	+korku
+yaşam	-yaşam

Çayın karşı tarafında Yılan artık cansız olduğu için her türlü değerden yoksundur. Oysa Tilki çayın karşı tarafına geçmeyi başarmış ve bu anlamda eski değerlerinin tümüne kavuşmuştur. Ancak arkadaşlık ihanete dönüştüğü için Tilki onu öldürmüş ve böylece aralarında var olan bu duygu onun için bitmiştir. Son kesitte Tilkinin başlangıçtaki durumuna döndüğü görülmektedir.

3.2.6. Özne

Konuşan özne “Ben” diyerek varlığını ortaya koyar. Daha önceki bölümlerde “Tilki ile Yılan” metninde iki tane öznenin varlığından söz etmiştik: Tilki ve Yılan. Ancak öznenin özne olabilmesi için bir gücünün ve bilgisinin olması, kendisini kanıtlayabilmesi için de Nesnesini yakalayabilmesi gereklidir; + istemek; + güç; + bilmek

Metinde Tilki bu üç özelliği taşıdığı ve Anlatı İzlenesinin sonunda Nesnesine ulaşmayı başardığı için, bir Öznedir. Kendi başına hareket eden, yani bir gönderene bağlı olmayan özerk özne tipine girmektedir.

B (Ö,N)

Kahramanın kimliği (Ben -) dir (b-gi). Doğruluk öznesi diye adlandırılan özne tipi, belli bir gücünün olduğunu, belli değer nesnelere (bilgiler) ile bağdaşık olduğunu söyler (ÖAN) ve tamamlamayı hedeflediği izlenenin değerine güvenir. Kahraman izlenesini gerçekleştirdikten sonra içöyküsel anlatıcı kimliğiyle karşımıza çıkarak, topladığı bilgilerle bir bütün oluşturmayı başararak, gerçekleşen izleneyi öyküler, sözcelemeyi gerçekleştirir (Eziler Kıran, 1999).

Tilki ile Yılan masalında Özne (Tilki) izlenesini gerçekleştirip tamamladıktan sonra içöyküsel anlatıcı gibi karşımıza çıkmakta ve edindiği bilgileri değerlendirip, olası okuyucuya ders vermektedir.

“Anasını bellediğimin arkadaşı diyor. Eğer sen şöyle dosdoğru arkadaşlık yapsaydın, dipdiri bu yakaya geçerdin. Eğri büğrü arkadaşlığın sonu işte böyle olur”.

Her öznenin dünyaya bir bakışı vardır. Olanla görünen arasında şu veya bu biçimde bir ilişki kurar. Özne sözcelem sürecinin zorunluklarına (Ben-Burada-Şimdi) bağlı kalarak, olanla (gerçek) görünen (gerçek olmayan-imesel-kurgu) arasında birliktelik ($o \cap go$) ya da ayrılık ($o \cup go$) ilişkisi kurar. Sözcelerinin doğruluğu göndergelere ve gerçekliğe bağlı olarak değişebilir. Metnimizdeki önerme Tilkinin ölü yılanı söylediği şu son sözcüğüdür:

4.3. Eyleyenler Boyutunda Yaşanan Dönüşümler;

Tilkinin bakış açısından Tilkinin içinde bulunduğu durum zaman ve uzam boyutunda değerlendirildiğinde şu şekildedir:

I. Kesit:

<u>Burası</u>	~	<u>Önce</u>
Yol		Yolda giderken
“Tilki” = + güç; +arkadaşlık; +beraberlik; +esenlik; +tümlük; +yeteneklilik; +yaşam; -korku		
Yılanın içinde bulunduğu durum da aynıdır;		
“Yılan” = + güç; +arkadaşlık; +beraberlik; +esenlik; +tümlük; +yeteneklilik; +yaşam; -korku		

II. Kesit:

<u>Burası olmayan</u>	~	<u>Önce olmayan</u>
Çayın bu tarafı		Çaya gelince
“Tilki” = + güç; +arkadaşlık; +beraberlik; +esenlik; +tümlük; +yeteneklilik; +yaşam; -korku		
“Yılan” = - güç; +arkadaşlık; +beraberlik; -esenlik;; -tümlük; +yeteneklilik; +yaşam; +korku		

III. Kesit:

<u>Orası</u>	~	<u>Sonra</u>
Çayın tam ortası		Çayın tam ortasına geldikleri zaman
“Tilki” = +güç; ± arkadaşlık; ± beraberlik; - esenlik; + tümlük; ± yeteneklilik; + yaşam; + korku; + kurnazlık		
“Yılan” = ± güç; - arkadaşlık; - beraberlik; - esenlik; - tümlük; - yeteneklilik; - yaşam; + korku; - kurnazlık		

IV. Kesit:

Orası olmayan ~ Sonra olmayan
Çayın öbür tarafı Karaya çıkınca

“Tilki” = +güç; - arkadaşlık; - beraberlik; + esenlik; + tümlük; + yeteneklilik; + yaşam; - korku

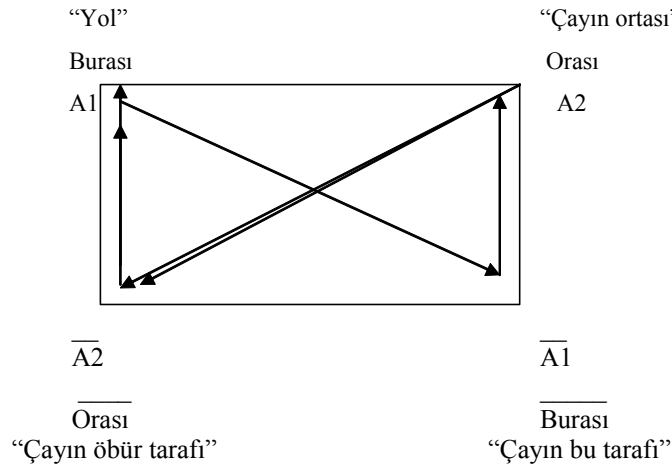
“Yılan” = - güç; - arkadaşlık; - beraberlik; - esenlik; - tümlük; - yeteneklilik; - yaşam; - korku

Yukarıdaki belirlemelerden hareketle “Tilki ve Yılan” açısından durumsal dönüşümler, metnin I. Kesiti Başlangıç Durumu ve metnin IV. Kesiti ise Sonuç Durumu olarak esas alınarak göstergebilimsel dörtgende gösterilmiştir.

5. Dönüşüm Şemaları

5.1. Uzam Boyutundaki Dönüşüm (Burası/Orası)

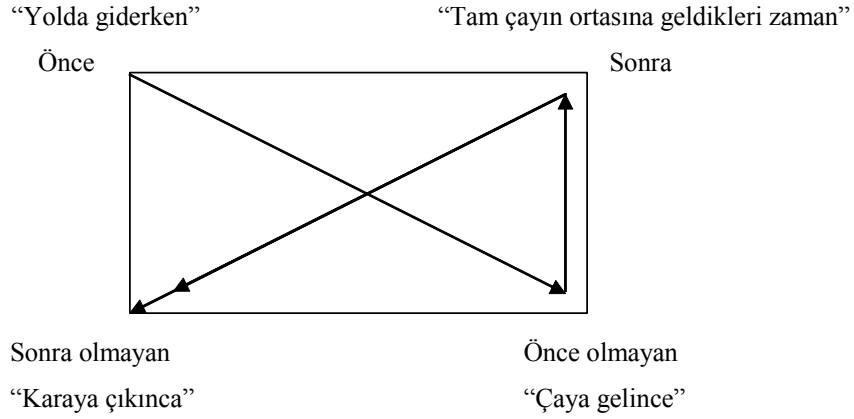
Dönüşüm metnin birinci kesitindeki “yol” uzamının metnin ikinci kesitinde “çayın bu tarafı”, üçüncü kesitinde “çayın ortası”, dördüncü kesitindeyse “çayın öbür yakası” ve yeniden “yol” biçiminde gerçekleşmektedir:

5.2. Zaman (Sürem) Boyutundaki Dönüşüm (Önce/Sonra)

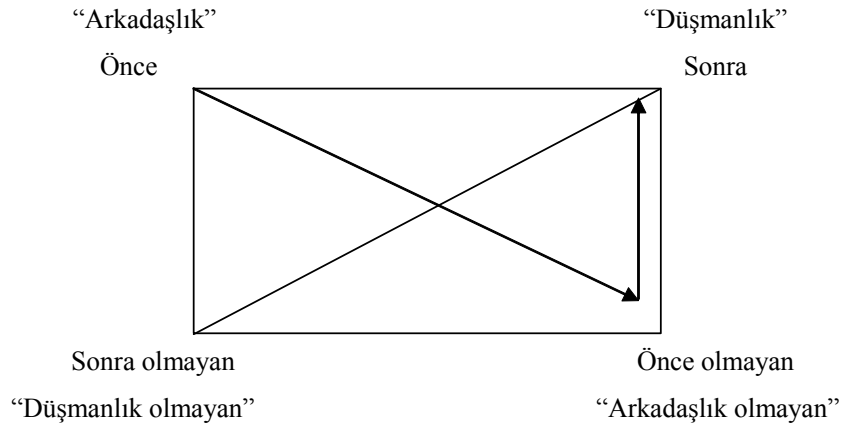
Metin süremsel boyutta bir ilerleme kaydetmektedir. Bu ilerleme metnin birinci kesitinde “yolda giderken”; ikinci kesitinde “çaya gelince”; üçüncü

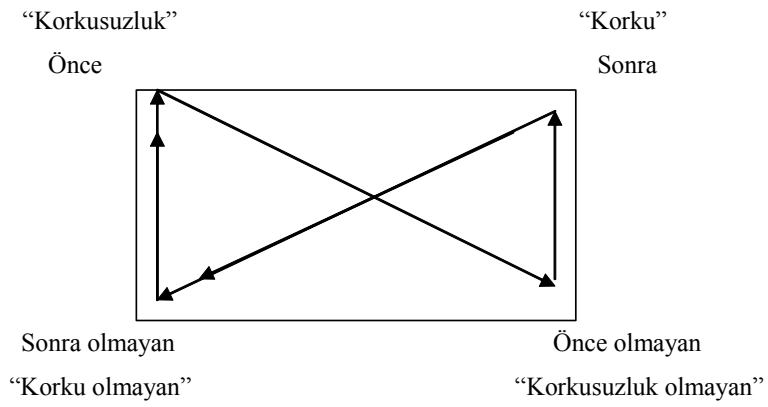
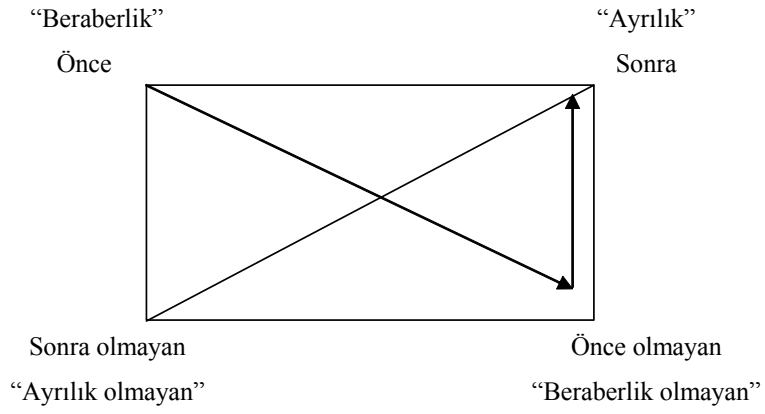
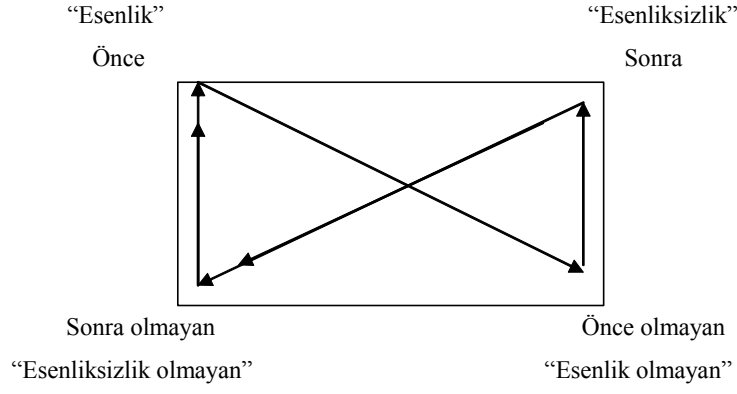
kesitinde “çayın ortasına geldikleri zaman” ve dördüncü kesitinde “karaya çıkınca” olarak görülmektedir. Dönüşüm şemamızda bunu şöyle gösterebiliriz:

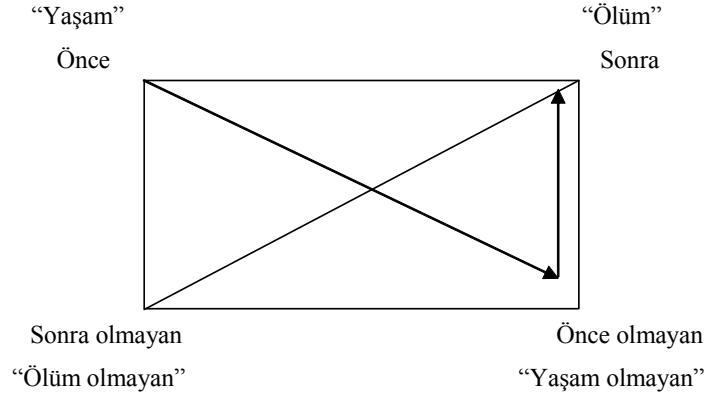
5.3. Eyleyenler Açısından Durumsal Dönüşümler;

Burada anlatı izlencesinin başlangıcındaki (I. Kesit) eyleyenlerin durumu ile anlatı izlencesinin sonucundaki (IV. Kesit) eyleyenlerin durumunu esas alıp, başlangıç durumu ile sonuç durumu (Önce/Sonra) arasında görülen değişiklikleri dönüşümler olarak değerlendirip göstergebilimsel dörtgenimizde göstereceğiz. Tilki açısından bu dönüşümler şu şekilde gösterilebilir:

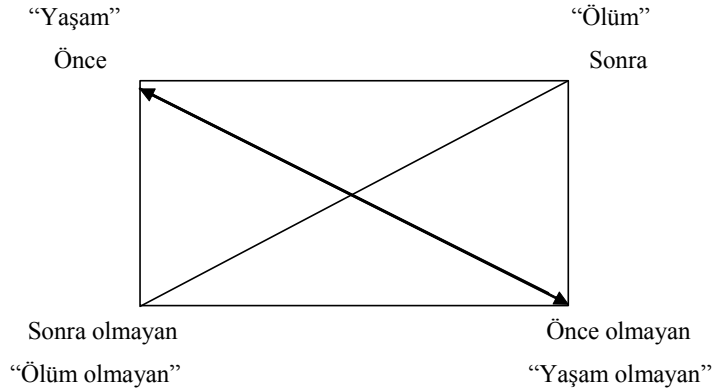

Yılan Açısından;

Tilki Açısından;

Tilki yaşam ve ölüm açısından dönüşüme uğramadığı için yaşam/ yaşam olmayan arasında gidip gelmiştir.

Sonuç

Çalışmada, Pertev Naili Boratav'ın **Az Gittik Uz Gittik** adlı kitabından seçtiğimiz “Tilki ile Yılan” masalını Göstergebilimsel Çözümleme açısından yüzeyden derine doğru Söylemsel, Anlatısal ve Mantıksal-Anlamsal düzeylerde inceledik.

İncelememizin Söylem Çözümlemesi kısmında bir ilk sınıflandırmaya gittik. Bu amaçla öncelikle kahramanları, onların üstlendikleri rolleri, davranışlarını ve bu davranışların gerçekleştiği zaman ve uzamı bu ilk yaklaşımımızla saptadık. Buradan hareketle metnimizi dört kesite ayırdık.

Uzamsal, süremsel, durumsal ve rollerin değişimini göz önüne alarak oluşturduğumuz bu kesitler bize Anlatı İzlenesi ve Mantıksal-Anlamsal Yapı'nın çözümlenmesinde temel izlenesi oluşturmuştur. Çözümlemelerde bakış açımız sürekli olarak Tilki'nin bakış açısından olmuştur.

Masalda başlangıç durumu ile sonuç durumu arasındaki temel dönüşümü sağlayan dönüştürücü özne Tilki'dir. Başlangıçta Tilki ile Yılan arasında var olan arkadaşlık, çayın ortasında Yılan'ın Tilki'ye ihaneti sonucunda düşmanlığa dönüşmüştür. İhanetin karşılığında Yılan'ı öldürerek cezalandıran Tilki amacına ulaşır çayın karşı tarafına geçmeyi başarmıştır.

Metnimizde uzam ve sürem açısından iki boyutta ilerleme kaydedilmektedir. Kahramanlardan Tilki ve Yılan başlangıç durumunda arkadaşlıklar ve yoldadırlar. Daha sonra bir çaya gelirler. Böylece uzam ve ortam değişir. Tilki için çayı geçmek bir engel oluşturmazken, bu Yılan için bir sorun yaratır ve Yılan Tilki'den kendisini çayın karşı yakasına geçirmesini ister. Yılanın yüzmeye bilmemesinden kaynaklanan eksikliğini gidermek amacıyla oluşturduğu izlenesini Tilki kabul eder ve onu boynuna dolayarak birlikte suya girerler. Yılan bunu eyletimle yani Tilki'nin kendi izlenesine katılımını sağlayarak gerçekleştirmiştir. Tilki tamamen dost sandığı Yılan'ın elindedir artık. Çünkü onu boynuna dolayıp çayı geçmeye kalkışarak kendi yaşamını tehlikeye atmıştır. Güvenebildiği tek şey ise dostluklarıdır. "Çayın ortasına" gelmeleri yeni bir uzam ve ortam değişimidir: artık karada değil, sudadırlar ve ayrıca yakından uzağa gitmektedirler.

İlk bakışta edim öznesi gene Tilki'dir ancak kendi izlenesini gerçekleştirdiğini sanırken, Yılan'ın izlenesini gerçekleştirdiğini görmekteyiz. Burada Yılan'ın korkusuyla birlikte ortaya çıkan durum değişikliği apaçık görülmektedir. Yılan korkuyla Tilki'nin boynunu sıkmaya başladığı anda Tilki onu dostça uyarır. Ancak Yılan bu uyarıya aldırmaz ve onun boynunu sıkmayı sürdürür. İşte tam bu noktada aldandığını anlayan Tilki canını kurtarmak için kendi izlenesini oluşturur ve kurnazlığı sayesinde Yılan'ı bu izleneye çekmeyi başarır. Bu aşamada Tilki Yılan'ın izlenesini noktalamış ve böylece kendi izlenesini yaratmıştır. Böylelikle anlatı çözümlemelerinde onurlandırıcı deneyim olarak adlandırılan şeyi de gerçekleştirmiş olur. Konuya Tilki açısından bakarak şu biçimde bir izlenesi oluşturduğunu söyleyebiliriz:

Kara	~	Uzak	~	Çayın kıyasına gelince	~	Yanılgı
Su		Yakın		Çayın ortasında		Gerçek

Görüldüğü gibi Tilki'nin bu noktada gerçek olarak saptadığı şey gerçeğe biraz daha yaklaştırır onu. Bunu da yaşadığı, gözleriyle gördüğü edinim sonrasında belirler. Edim Öznesi olarak Tilki “bura”ya ve “şimdi”ye çakılı kalmamış, “burası” ve “şimdi”nin ötesinde başka zaman ve başka yerler arasında doğru bir bağlantı kurabilmiştir.

Böylece Tilki'nin Özne kimliği belirlemiştir. Her türlü değerle bütünleşmiş olan ve kimliği bir bütünlük içinde olan “Ben + Olumlu Özne”. Olan ile görüneni ayırmayı bilen böyle bir özne gerçekçidir. Bu özellikleri ve nitelikleri sayesinde Tilki (Edim Öznesi) izlencesinin sonuna başarı ile ulaşmıştır.

Kaynakça

- Barthes, R. (Çev.) Rifat, M-Rifat, S. **Göstergebilimsel Serüven**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, Mart 1997.
- Eziler Kıran, A. **Yazınsal Okuma Süreçleri**, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2000.
- Eziler Kıran, A. Dilbilim Araştırmaları, *Ben ve Ötekiler*, Hitit Yayınevi, Ankara, 1999.
- Eziler Kıran, A. **Méthodes d'Analyse de Textes**, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi, Eskişehir, 1993.
- Greimas, A.J., Maupassant. **La sémiotique du texte: exercices pratiques**, Seuil Yay., Paris, 1976.
- Özdemir, E. Eleştirel Okuma, Ümit Yayıncılık, Ankara, 1995.
- Özdemir, E **Yazın Türleri**, Ümit Yayıncılık, Ankara, 1994.
- Rifat, M.. **Homo Semioticus**, YKY, İstanbul, 1993, 1996.
- Rifat, M. **XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları**, 1. Tarihçe ve Eleştirel Düşünceler, YKY, İstanbul, 1998.
- Türkçe Sözlük 1**, Dil Derneği, Dil Derneği Yayınları, Ankara, 1998.
- Yücel, T. **Söylemlerin İçinden**, Yapı Kredi Yayınları, Ankara, 1998.

A Semiotic Analysis of The Story ‘The Fox and The Snake’

Abstract

The story ‘A Fox and a Snake’ from Pertev Naili Boratav’s book entitled ‘Az Gittik Uz Gittik’ is an example of the genre of fabl in Turkish literature. This study aims to analyse the story from the perspective of semiotics. The study adapts a structural point of view of the text where the content is

analysed at the levels of its discourse, narrative, logico-semantics. Nevertheless, the study is limited to the content of the text in question, and outside information has been referred to only when elements within the text make a strong reference to external information. In this respect, the study attempts to interpret the narrative within its limited context.

As a type of genre fables are defined as a product of imagination and short narratives but at the same time they do not have any concern about making this unreal world believable. However, they may contain some elements which are quite ordinary and real at times. What makes the story in question worthwhile to study is that it contains not only products of imagination, but also makes references to real life. The heroes the Fox and the Snake has been personified and acted like human beings. They speak like human beings and have clashing dual human characteristics, such as friend/ foe and good/ bad.

The study analyses the content of the text from its surface to its depth following a point of view of semiotics at the levels of discursal, narrative and logico-semantics. In this process, first of all characteristics of heroes, their behaviour, the time and space, where events take place have been determined. Based on this, the text has been divided into four phases: space, time, plot and evolving of characters. These are later used as foundations in the interpretation of narrative structure and logico-semantic structure.

The Fox character is the main subject who is responsible from the change of line in the story. The *friendship* between the Fox and the Snake at the beginning of the story turns into *feud* when the Snake attempts to strangle his friend. In addition, the story line develops on a dual-dimension of time and space. The heroes are friends at the beginning and they are on the road. But when the scene changes from road into a spring, the Snake attempts to kill his friend by strangling him while crossing the water. This is when friendship evolves into feud, happiness evolves into unhappiness. Interestingly, the Fox retaliates and bites the Snake's neck. This turns life to death for the Snake and death to life for the Fox. In the final phase of the narrative, characters move from water, which signifies the end of uncertainty of slippery ground (water) onto the dry land, which signifies certainty of firm ground (land). This is the turn of fate for the Fox.

In the final phase, by punishing the Snake who has attempted to kill him, the doer character Fox has given a lesson to Snake. That is, the end of the story, in a way, rewards him. With his 'I + Good Character' identity, is presented as the representative of good values, and he has been successful. That is, he represents what is called in narrative analysis as an 'Honourable Experience'. It is possible to summarize this experience:

Land	~	Distant	~	When arriving to the spring	~	Delusion
Water		Close		In the middle of the spring		Reality

As can be seen, at this point what the Fox sees as reality, as a matter of fact, takes him closer the reality. He gains this through hands on experiencing. The Fox, as the doer, has not been stuck in 'here' and 'now'; on the contrary, he could establish links with planes of other time and space beyond present.